

Macar Elçilik Raporlarına Göre Atatürk Dönemi'nde Türkiye'nin Orta Doğu Politikası

Müjdat Karagülmez*

Giriş

Orta Doğu adı verilen bölge Hristiyanlığın ilk başlangıcından günümüze kadar ki süreçte çok sayıda uygarlığa ve imparatorluğu ev sahipliği yapmıştır.¹ Orta Doğu kavramı, dar ve tarihi anlamıyla düşünüldüğünde Türkiye, İran ve Mısır üçgeninde yer alan ülkeleri kapsamaktadır. Bu tanım, 20. yüzyılın başlangıcından itibaren ise değişime uğramış ve daha geniş bir coğrafyayı ifade etmiştir. Orta Doğu kavramı daha geniş anlamıyla, Bahreyn, Irak, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Umman, Katar, Suudi Arabistan, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri, Yemen, Filistin ve Mısır'dan oluşan 12 Arap ülkesi ve İsrail'den oluşan bölge olarak ifade edilmiştir. “Orta Doğu” ifadesinin kullanılması çok da eski değildir. Bu terimi ilk defa 1902 yılında Amerikalı tarihçi ve strateji uzmanı Alfred Mahan kullanmış ve Fas'tan Hindistan'ın batısına kadar olan bölgeyi ifade etmiştir.²

Bu bölge Selçuklulardan Osmanlı'ya miras kalmıştır. Nitekim Almanya ile birlikte I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılan Osmanlı İmparatorluğu, 1918'de Orta Doğu ve Arap yarımadasındaki topraklarını kaybetmiştir.³

I. Dünya Savaşı'nda İtilaf devletleri tarafından tam bağımsızlık vaadiyle Osmanlı İmparatorluğu'na karşı kıskırtilan ve İmparatorluğa isyan eden Arapların, savaş sonrasında ulus devlet olarak ortaya çıkan Türkiye ile ilişkileri erken Cumhuriyet döneminde çok da iyi olmamıştır.⁴ Türkiye'nin Atatürk önderliğinde laikliği benimseyerek önemli reformlar yapması, Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk-Arap

* Dr., Muğla/TÜRKİYE, mujdat.karagulmez@hotmail.com ORCID:0000-0002-9169-7004

1 Bernard Lewis, *Orta Doğu-Hristiyanlığın İlk Başlangıcından Günümüze Ortadoğu'nun İki Bin Yıllık Tarihi*, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2005, s.23.

2 Semih Yalçın, *Atatürk'ün Millî Dış Siyaseti*, Berikan Yayınevi, Ankara 2010, s. 312-313.

3 Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaseti, Savaş ve Diplomasi*, C I, MKM Yayınları, Bursa 2012, s. 67-68.

4 Türel Yılmaz, *Uluslararası Politikada Ortadoğu Birinci Dünya Savaşı'ndan 2000'e*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s. 17.

ilişkilerinde önemli sorunlara neden olmuştur. Türkiye, reformlar sürecinde Halifeliği kaldırmış, ayrıca Türk dili ve kültüründen Arap etkisini temizlemeye çalışmıştır. Nitekim Türkiye tarafından 1920'lerde ve 1930'larda gerçekleştirilen pek çok reform, eleştirilere rağmen Arap devletleri tarafından da benimsenmiştir. Türkiye, Millî Mücadele yıllarında Misak-ı Millî'yi meydana getirmeyi temel hedef olarak belirlemiş ve bu nedenle I. Dünya Savaşı'ndan sonra İmparatorluğun idaresi altında yüzyıllarca yaşamış Arap ülkeleri üzerinde herhangi bir toprak talebinde bulunmamıştır.⁵ Türkiye, Atatürk döneminde dış politikada, kendisinin stratejik çıkarları açısından önemli bir Arap devleti olan Irak da dâhil olmak üzere 1937'de kurulan Sadabat Paktı'yla belirtildiği üzere Arap devletleri ile iyi ilişkiler tesis etmeye özen göstermiştir.⁶

Türkiye'nin Orta Doğu'daki uzlaştırmacı ve barışçıl politikası Macarların da dikkatini çekmiştir. Özellikle Türkiye'nin Orta Doğu'daki komşuları ile olan sınır meselelerine Macarlar büyük önem vermiştir. Bu çalışmada, Macar Millî Arşivi'nin (Magyar Országos Levéltár) Dışişleri Bakanlığı kataloglarında yer alan K 63 ve K 64 fonlarında yer alan Macar elçilik raporları ışığında Atatürk Dönemi'nde Türkiye'nin Orta Doğu politikası değerlendirilecektir. Macar Millî Arşivi'nin 1945'te Alman bombardımanı sırasında büyük zarar görmesi ve çıkan yangında arşiv belgelerinin tahribata uğraması nedeniyle 1920'li yıllara ait Türkiye ile ilgili raporlardan büyük çoğunluğu zarar görmüştür.⁷ Bu nedenle çalışmamızda 1930'lu yıllara ait raporlardan faydalanılmıştır.

Macarların Gözüyle Türkiye'nin Orta Doğu Politikası

Osmanlı İmparatorluğu, I. Dünya Savaşı'nda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile müttefik olarak aynı grupta yer almış ve savaş sonunda iki imparatorluk da savaştan yenilgi ile ayrılarak dağılmıştır. Savaş sonrasında Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasındaki ilişkiler Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanması sonrasında bir süreliğine kesintiye uğramış ve Türkler ve Macarlar arasında kesilen ilişkiler 18 Aralık 1923 tarihinde imzalanan "*Türk-Macar Dostluk Antlaşması*"⁸ sonrasında yeniden tesis edilmiştir. Türk-Macar Dostluk

5 Cem Sar-Mehmet Gönübol, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2013, s. 98-99.

6 Kemal Karpat, *Türk Dış Politikası Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s. 189-191.

7 Müjdat Karagülmez, "Türk Dış Politikası Araştırmalarında Macar Arşiv Belgelerinin Yeri ve Önemi", *Diplomasi ve Türk Dış Politikası Araştırmalarında Arşivlerin Rolü Uluslararası Sempozyumu*, Bildiriler, Nisan 2016, İstanbul, s. 548.

8 Türk-Macar Dostluk Antlaşması, yeni Türk devletinin "*Türkiye Cumhuriyeti*" adıyla yabancı bir devlet ile imzaladığı ilk antlaşma olması yönüyle de önem taşımaktadır. Dostluk anlaşması

Antlaşması'nın akabinde her iki ülkede de elçilikler açılarak faaliyete geçmiştir. Elçiliklerin açılması ile iki hükûmet tarafından görevlendirilen elçiler görev yapmaya başlamıştır.⁹ Türkiye'ye atanan Macar elçileri, Türk-Macar ilişkilerinin geliştirilmesi için büyük bir çaba sarf etmişler ve iki ülke arasındaki ilişkilerde kilit roller üstlenmişlerdir.¹⁰

Resmî ilişkilerin tesis edilmesinden sonra Türkiye'de göreve başlayan Macar elçileri Türkiye'nin izlemiş olduğu dış politikayı yakından takip etmişlerdir. Türkiye, bu dönemde öncelikle Millî Mücadele döneminde ortaya çıkan Misak-ı Millî prensiplerini tek hedef olarak Cumhuriyete taşımış ve bunu barışçıl politikası ile birleştirerek uygulanabilir pratik bir millî siyaset yaklaşımı meydana getirmeye çalışmıştır.¹¹ Aynı dönemde Macaristan ise 4 Haziran 1920 tarihinde sonuçları çok ağır olan Trianon Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır. Bu anlaşma ile topraklarının 3/2'sini kaybeden Macaristan'da, yaklaşık 3.2 milyon Macar kendini farklı devletlere bölüşürülmüş olan sınırlar içerisinde azınlık olarak bulmuştur. Bu ağır şartlar, Macaristan'ın iki dünya savaşı arası dönemde en hareketli revizyonist¹² devletlerinden biri olmasına neden olmuştur.¹³

Macaristan'ın iki dünya savaşı arasındaki dönemde dış politikadaki en önemli siyaseti Trianon ile kaybettiği toprakları geri almak olmuştur. Nitekim 1920'ler boyunca dış politikadaki gücü sınırlı olan Macaristan, 1930'larda özellikle İtalya'nın desteğini arkasına alması nedeniyle dış politikadaki etkisini arttırmış ve revizyon söylemlerini daha fazla söz konusu yapmaya başlamıştır.¹⁴

Avusturya, Çekoslovakya, Yugoslavya ve Romanya gibi komşularına büyük toprak parçalarını vermek zorunda kalan Macaristan, bu nedenle çevresindeki sınır anlaşmazlıklarının nasıl çözüme kavuştuğunu ve bu bağlamda dış politikada

Macaristan'ın I. Dünya Savaşı'ndan sonra, Trianon Antlaşması'nın olumsuz etkilerini geride bırakmak ve dış politikasındaki izole olmuş durumundan kurtulmak için bağımsız bir devlet ile imzaladıkları ilk anlaşma olması bakımından da önemlidir. Bkz. Emre Saral, *Türkiye-Macaristan İlişkileri (1920-1945)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2016, s.170.

9 Külüğü Közlöny, "Közlemények", 2. szám, 1924, s. 2.

10 Müjdat Karagülmez, *Atatürk Döneminde Türkiye'deki Macar Elçileri ve Türk-Macar Siyasi İlişkileri (1923-1938)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Muğla 2018, s.13.

11 Yalçın, *age.*, s. 405-406.

12 Macaristan'ın revizyonist politikası hakkında detaylı bilgi için bkz. Melek Çolak, "Macaristan'da Revizyonizm ve Balkan Paketi Çerçevesinde Türkiye-Macaristan İlişkileri (1932-1938)" *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, y. 4, S. 8, İstanbul 2005, s. 1-14.

13 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınları, İstanbul 2009, s. 226.

14 L. Kontler, *A History of Hungary*, Atlantis Publishing House, Budapest 2016, s. 364-365.

yaşanan gelişmeleri yakından takip etmiştir. Bunun en yakın örneklerinden birisi de Türkiye’de görev yapan Macar elçilerinin Türkiye’nin komşuları ile olan sınır meselelerine ve Türkiye’nin Orta Doğu politikasına oldukça ilgi duymaları gösterilebilir.

Macarlar, 1930’lu yılların başında Türkiye’nin Orta Doğu’daki politikasının bölgede güven verdiğini ve Fransa mandasındaki Suriye ile olan sınır sorunları haricinde bölgede çok önemli bir sorununun olmadığını belirtmektedirler.¹⁵ Türkiye’nin dış politikada etkinliğinin arttığı 1930’lu yıllarda Macar elçilerinin Türkiye’nin Orta Doğu politikasına olan ilgilerinin de arttığı görülmektedir. Macar elçisi örneğin, 1931 yılında Irak Kralı Faysal’ın Avrupa ziyaretinin bir parçası olarak Mustafa Kemal Paşa’yı ziyaret edeceğini ve bu ziyaret vesilesiyle Arap birliği meselesi, Arap meselesiyle bağlantılı olarak İngiliz-Fransız meselesi ve Türkiye’nin Arap politikasının görüşüleceğini belirtmektedir. Macar elçisine göre, Irak Kralı Faysal’ın ve beraberindeki diplomatların Ankara’yı ziyareti Türk diplomasi çevrelerinde büyük önemle verilmiş ve Faysal’ı Ankara’da Cumhurbaşkanı, Başbakan, Dışişleri Bakanı, TBMM Başkanı, Irak Elçiliği üyeleri ve Türkiye’nin Bağdat elçisi Tahir Lütfi Bey karşılamıştır.¹⁶ Irak Kralı Faysal’ın Türkiye ziyareti vesilesiyle Atatürk yapmış olduğu konuşmada, Türkiye’nin bütün komşuları ile özellikle de ekonomik ilişkiler kurmayı hedeflediklerinin altını çizmiştir.¹⁷

1931 yılındaki Kral Faysal’ın Türkiye ziyaretiyle ilgili Macar Elçiliği raporları, Türkiye’nin Orta Doğu politikasına ait önemli ipuçları vermektedir. Macar elçisi Tahy, Irak Kralı Faysal ve Dışişleri Bakanı Fuat Hamza’nın Türkiye’de dostça bir havada karşılandığını aktarmaktadır. Macar elçisine göre Türkiye, I. Dünya Savaşı’ndan sonra bağımsızlığını kazanan Arap devletleri ile en iyi ilişkiler tesis etmeye büyük önem vermektedir. Türkiye özellikle, Halifeliğin tekrar ortaya çıkmamasını istemekte ve Türkiye’deki Müslümanların böyle bir durumdan etkilenmesini istememektedir. Türkiye ayrıca, Halifeliğin Türkiye’deki Kemalist rejimi tehdit etmesinden de çekinmektedir. Macar elçisi, Tevfik Rüştü Aras’ın Orta Doğu hakkındaki konuşmalarından edindiği görüşe göre, Türkiye’nin Orta Doğu’daki devletlere özellikle Afganistan’daki ve İran’daki gelişmeleri sempatiyle yaklaştığını ve bu devletlerin modernleşmesini ve her alanda bağımsızlıklarını

15 MOL (Magyar Országos Levéltár/Macar Millî Arşivi), K 64, 56. bağ, 26 Ağustos 1928 tarihli ve 511-pol sayılı rapor.

16 MOL, K 63, 288. bağ, 32/1 başlık, 26 Temmuz 1931 tarihli ve 47-pol sayılı rapor.

17 İltér Türkmen, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Orta Doğu Politikası”, *Orta Doğu’da Değişim ve Türkiye*, Bilgesam Yayınları, İstanbul 2014, s. 7

kazanmalarını olumlu bulduğunu söylemektedir. Ona göre, Türkiye Irak'ın İngiliz mandası altında kalmasını da bu nedenle kabul etmiştir. Macar elçisi, raporunun devamında gizli notuyla yazdığı notunda, en son ki Roma görüşmelerinde Mussolini ve Türk devlet adamları arasında gerçekleşen görüşmelerde her iki tarafında ortak bir fikir etrafında birleştiği ve özellikle Suriye'deki yerel yönetimlerin manevi olarak desteklenmesi kararını aldıklarını belirtmektedir. Rapora göre, Türkiye ve İtalya, Suriye'deki manda yönetiminin sona ermesi ve Suriye'nin bağımsız olması için ortak çalışacakları konusunda hemfikir olmuşlardır.¹⁸

Irak Kralı Faysal'ın Türkiye temasları Macarlar tarafından yakından izlenirken, Macar elçisine göre Türkiye, Orta Doğu meselesine 1930'lu yılların başına kadar ilgisizdi ve Arap politikasında yapmış olduğu en öne çıkan adımı Halifeliğin kaldırılmasıydı. Ayrıca Türkiye artık ne Panislamizm ne de Arap politikasını devam ettirmemekteydi ve asıl olarak savaşın galip devletleri olan büyük güçlerden siyasi ve ekonomik faydalar almayı içeren bir politika uygulamaktaydı. Macar elçisi konu hakkında yazdığı raporda, Orta Doğu'daki çıkar çatışmalarına da değinmektedir. Ona göre, Türkiye, Fransa'nın Suriye'deki manda yönetimi ve İngiltere'nin Irak'taki manda yönetimi ile güçlerinin sınırlı bırakılmasını istemekteydi. Macar elçisi ayrıca, Macar Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı raporda dikkatlerini Orta Doğu'da meydana gelen bu gelişmelere çevirmeleri gerektiğini ve özellikle Arap meselesi ve Orta Doğu meselesi kapsamında Fransa, Türkiye ve İngiltere arasındaki ilişkileri önemle dikkate almaları gerektiğini yazmıştır. Macar elçisi, Doğu ülkeleri olan Irak, Afganistan, İran ve Mısır gibi ülkelerin temsilcileri ile olan görüşmelerinde İngiltere'nin yaşanan gelişmelerden sonra bölgedeki gücünü arttırabilmek için yeni bir harekete girişeceği duyumunu aldığını da belirtmektedir. Son olarak raporda, İngiltere'nin Arap birliği ve emansipasyon (azat) etme politikasını yavaşça uygulayarak bölgeyi kontrol etmek amacıyla olduğunu yazmaktadır.¹⁹

Türkiye'den gönderilen raporlarda Türk-İran ilişkilerinden de sıkça söz edilmiştir. Macaristan Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen bir raporda, Türk Dışişleri Bakanının yakın bir gelecekte Tahran'a resmî bir ziyaret gerçekleştirebileceği yazılmıştır. Raporda, 1930 yılının bahar aylarında Türkiye'de bir Kürt ayaklanmasının çıktığı ve İran sınırlarından gelen Kürt çetelerinin Van Gölü çevresinde çeşitli yağmalar yaptıkları belirtilerek bu yağmacı gruplara Türkiye sınırından katılan

18 MOL, K 63, 288. bağ. 32/41 başlık, 30 Haziran 1932 tarihli ve 1538-pol sayılı rapor.

19 MOL, K 63, 288. bağ. 32/1 başlık, 30 Haziran 1931 tarihli ve 43-pol sayılı rapor.

bazı Kürtlerin de olduğu söylenmiştir. Bunun neticesinde Türk hükûmetinin İran hükûmeti ile bu konuyu müzakere ederek ortak hareket etme kararı aldıkları ve hatta askeri müdahalenin de yapılmasının kararlaştırıldığı söylenmiştir. Raporda, bu Kürt çetelerinin faaliyetlerinin Türk hükûmetini, bu çetelere karşı daha hızlı ve daha radikal kararlar almak hususunda komşusu olan İran ile daha iyi ilişkiler tesis etmek için adım atmasına neden olduğu yazılmıştır. Yine raporda, Ankara'da iki hükûmet arasında bu konu hakkında müzakerelerin olduğu ve Türk hükûmetinin bu konuyu çözüme kavuşturmak için oldukça istekli olduğu ve beklenmedik bazı çözüm önerileriyle geldiği de belirtilmiştir.²⁰

Raporu gönderen Elçilik Maslahatgüzarı Nagy, Türkiye'nin İran ile ilişkilerini güçlendirip iyi tutarsa bundan ne denli yararlı çıkabileceğini bildiğini söylemektedir. Devamında, bölgede Türkiye'nin Doğu sınırlarını güvene almak amacıyla İran ile olan ilişkilerine ne denli önem verdiğini söylerken Türkiye'nin 1931 yılında Tahran'daki büyükelçisini değiştirerek en akıllı ve deneyimli diplomatlarından biri olan Hüsrev Bey'i İran başkenti Tahran'a Türk büyükelçisi olarak atadığını yazmaktadır. Nagy, her nasılsa Kürt sorununun Türkiye'nin en önemli iç meselelerinden biri olarak gözüktüğünü söylerken, bu konuyla bağlantılı olarak İran ile ilişkilerinde Türkiye'nin en önemli dış politikasından biri olduğunu vurgu yapmaktadır.²¹

Macarlara göre Türkiye 1930'lu yılların başında dış politikada akıllı adımlar atarak kendi yerini daha da güçlendirmişti. 1932 yılının başlarında Türk Dışişleri Bakanı Tefik Rüşü Aras'ın Tahran'a yaptığı ziyaretin Türk-İran iyi ilişkilerini pekiştirdiği ve sınır anlaşmazlığı hususundaki bazı soru işaretlerini de giderdiği belirtilmiştir.²² Ayrıca 1932 yılında Türk-İran Sınır Anlaşmaları, Hakem ve Uzlaşma-Güvenlik Anlaşması ve Dostluk Anlaşması'nın imzalanmasının iki ülke dostluğu için de önemli bir gelişme olduğu vurgulanmıştır.²³

Bu arada 1932 yılının Aralık ayında Kudüs'te toplanan Panislamizm Kongresi Macar elçisinin dikkatini çekmiştir. Macar elçisine göre, Türk hükûmeti kongrenin başlamasından önce kongre hakkında temkinli davranmıştır. Çünkü Türk hükûmeti, bu kongrede Halifelik'in söz konusu olabileceğini bilmekteydi ve

20 MOL, K 63, 288. bağ, 32/1 başlık, 2 Ocak 1932 tarihli ve 5681-pol sayılı rapor.

21 MOL, 2 Ocak 1932 tarihli ve 5681-pol sayılı agr.

22 MOL, K 63, 288. bağ, 32/1 başlık, 16 Ocak 1933 tarihli ve 2-pol sayılı yıllık rapor.

23 MOL, 16 Ocak 1933 tarihli ve 2-pol sayılı agr.

bu nedenle böyle bir kongrenin yapılmasını engellemek istemişti. Macar elçisi, Aras'ın kongre ve halifelığe karşı sert açıklamalar yaptığını söylemiş ve I. Dünya Savaşı'nda Halifelığın Müslüman ülkeler üzerinde pek de olumlu etkisi olmadığını hatta Osmanlı'ya karşı savaşıklarını belirtmiştir. Kongre konusunda İran'ın da tepkili olduğunu söyleyen Macar elçisi, bu kongreyi özellikle Mısır'ın istediğini, çünkü Mısır Kralı Fuat'ın uzun zamandan beri Halife olmak istediğini söylemiştir. Bu yüzden Mısır Kralı bu kongrenin toplanması için yoğun çaba harcamış ve Halifelik meselesinin görüşülmesini istemiştir. Irak'ın da resmî olarak bu kongreye katılmadığını söyleyen Macar elçisi, birkaç küçük emirliğin temsilcilerinin kongreye katıldığını ifade ederken kongrenin İngiltere ve Fransa tarafından da Orta Doğu'daki çıkarları nedeniyle yakından takip edildiğini vurgulamıştır.²⁴

Türkiye'nin barışçıl politikası ve Orta Doğu'daki devletler ile iyi ilişkiler tesis etmek istemesi, bölgedeki devletlerin de Türkiye'ye sempati ile bakmasına neden olmuştur. Özellikle Türk-İran ilişkileri 1930'lu yıllarda oldukça iyi bir süreç içerisindeydi. Bu gelişmeler Macar elçisinin yakından takip ettiği konulardan birisi olmuştur. Türkiye-İran arasında imzalanan resmî anlaşmalar iki ülke arasında sıcak bir hava meydana getirirken, 1934 yılında İran Şahı Rıza Pehlevi'nin Türkiye ziyareti ikili ilişkilerin daha da yumuşamasına ve dostane bir sürecin başlamasına katkı sağlamıştır.²⁵ Macar elçisi raporunda, 1934 yılının Temmuz ayında İran Şahı Pehlevi'nin Atatürk tarafından Türkiye'ye davet edildiğini ve İran Şahına İzmir-Eskişehir ve Çanakkale'deki askeri garnizonların teknik durumları, yerleşkeleri ve askeri tatbikatların gösterildiğini ve bu ziyaret vesilesiyle iki ülke arasındaki dostluk bağlarının daha da kuvvetlendiğini aktarmaktadır.²⁶

Sadabat Paktı ve Türkiye'nin Orta Doğu Politikası

Macar elçilik raporlarında en çok bahsi geçen diğer bir konu Sadabat Paktı'nın kurulması ve paktın imzalanma süreci olmuştur. 1936 yılına ait yıllık raporda, 1935 yılının Ekim ayında Cenevre'de Türkiye'nin Irak, İran ve Afganistan ile dostluk ve saldırmazlık anlaşması yaptığı ve böyle bir anlaşmanın ortaya çıkmasında İran'ın tavsiyesi ve Türkiye'nin çabalarının önem taşıdığı belirtilmiştir. Macar elçisi, böyle bir anlaşma ile Türkiye'nin kendi ulusal güvenliğini daha geniş temellere göre inşa etmek istediğini aktarıırken anlaşmanın ortaya çıkmasındaki diğer

24 MOL, K 63, 288. bağ. 32/1 başlık, 28 Ocak 1932 tarihli ve 4-pol sayılı rapor.

25 İbrahim Erdal, "Atatürk Dönemi (1923-1938) Türk-İran İlişkileri ve Sadabat Paktı", *Karadeniz Araştırmaları*, s. 34, Yaz 2012, s.84.

26 MOL, K 63, 289. bağ. 32/1 başlık, 14 Ocak 1935 tarihli ve 2-pol sayılı yıllık rapor.

önemli bir gücün ise Sovyetler olduğunun altını çizmektedir. Sovyetlerin böyle bir anlaşmadaki en büyük çıkarı, Güneybatı Asya ülkelerinin Sovyetler ile olan politik iş birliği meselesini garantiye almak ve kendisi tarafından meydana getirilecek bir anlaşmanın devamında resmî ilişkilerinin bulunmadığı Irak'a da kendi etkisini genişletmektir. Sovyetlerin diğer bir önemli isteği de Irak'ın ittifak halinde olduğu İngiltere'nin bölgedeki etkisini dengelemek ve bölgedeki gücünü ortadan kaldırmaktır. Türkiye ise böyle bir pakttan, Türkiye'nin uluslararası ağırlığının ve kendi prestijinin artmasını beklemektedir. Macar elçisi ayrıca yeni kurulan Türk devletinin, siyasi ve askerî olarak Avrupa'nın en gelişmiş ve önemli ülkelerinden birisiymiş gibi lider bir rol oynamak istediğini ve bunun için de çabalayacağını söylemektedir. Son olarak Türkiye'nin, Balkan Pakti dışında uluslararası siyasetin kendi arkasında duracağı bir diğer pakt kurmaya başvurduğu da eklemiştir.²⁷

Macar elçisi, paktın imzalanması sürecindeki en büyük sorunun İran-İrak sınır anlaşmazlıkları olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin iki taraf arasındaki sorunun barışçıl olarak Milletler Cemiyeti nezdinde çözümlenmesini istediğini ve bununla Türkiye'nin Orta Doğu'daki ülkeler üzerinde ne denli güçlü siyasi tesirinin olduğunu Milletler Cemiyeti'ne göstermek niyetinde olduğunu ifade etmiştir. Macar elçisi, Orta Doğu'daki bu çekişmede sadece Türkiye'nin çıkarlarının söz konusu olmadığını ve İran ve Irak söz konusu olduğu için Sovyet Rusya ve İngiltere'nin de çıkarlarının çatıştığını belirtmektedir.²⁸

Macaristan Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen diğer bir raporda, söz konusu pakt aracılığıyla Türkiye'nin, bu devletler ile olan ilişkilerinde kendini modernleşme ve ekonomik reformlar alanlarında örnek teşkil etmesi bakımından bir danışman (mentor) olarak göstermeye çalıştığı da söylenmektedir. Bu çerçevede Türkiye'nin özellikle İran ile sıcak dostluk bağları kurmak istediği ve bunun için yoğun çaba sarf ettiği yazılmaktadır. Bunun devamında iki ülke arasındaki haberleşmenin kolaylaştırılması için anlaşmalar yapıldığı ve aynı zamanda iki ülke arasında 1932 yılında yapılan anlaşmaların da onaylanarak hayata geçirildiği aktarılmaktadır. Raporda Türkiye'nin, Afganistan ile de önemli derecede yakınlaştığı vurgulanırken Irak ile de yakınlaşmanın yaşandığı, fakat bunun Irak'taki İngiliz etkisi nedeniyle daha yavaş meydana geldiği söylenmektedir.²⁹

27 MOL, K 63, 290. bağ, 32/1 başlık, 11 Şubat 1936 tarihli ve 3535-pol sayılı yıllık rapor.

28 MOL, K 63, 292. bağ, 32/2 başlık, 3 Ocak 1935 tarihli ve 1-pol sayılı rapor.

29 MOL, K 63, 290. bağ, 32/1 başlık, 11 Şubat 1936 tarihli ve 3535-pol sayılı yıllık rapor.

Macar elçisine göre paktın meydana getirilmesinde İran ve Türkiye'nin yanında Sovyetlerin ve İngiltere'nin de önemli girişimleri olmuştur. Macar elçisi Avrupalı bir devletin Tahran'daki elçisinden duyduklarını şu şekilde söylemektedir:

“Sovyetler söz konusu paktı aslen, İngilizlerin Orta Doğu'nun bu bölgesindeki etkisini kırmak için teşvik ediyor. Bunu Türkiye'nin yardımıyla gerçekleştirmek istiyorlar ve Türkiye, pakta katılacak olan İran, Irak ve Afganistan arasında böyle bir pakta lider rol oynamak istiyor. Nitekim İtalya'nın Habeşistan'ı işgal etme girişiminde bulunması yeni bir durumun ortaya çıkmasına neden oldu. Türkiye, Sovyetler ile olan yakın ilişkileri gibi bu işgal girişiminden sonra İngilizlerle de önemli ölçüde yakınlaştı. Diğer taraftan Habeşistan'ın işgal edilmesi ile Kızıldeniz'deki İngiliz gücü İtalyanlar tarafından hafifletilmeye başlandı. Bunun yanında İtalyanların Yemen ile yapabileceği olası bir anlaşma ile de Güneydoğu Asya ve İran Körfezi'ndeki bölgede İngilizler için yeni zorluklar çıkabilir. Bu nedenle İngiltere, Türk-Afgan-İran-Irak arasındaki anlaşmaya önemli ölçüde ağırlık vermektedir ve Türkiye'nin böyle bir pakta lider konumda olmasını istemektedir. Daha öncesinde Sovyetlerin gördüğü gibi, şimdi de İngiltere kendi politik çıkarlarının garantisini Türkiye'nin liderliğinde kurulacak bu pakta görmektedir.”²³⁰

1935 yılına ait raporda Macar elçisi, İran Irak ve Türkiye arasında imzalanan anlaşmaya Afganistan'ın da dâhil edileceği ve Moskova'nın bunda büyük etkisi olduğu ve ayrıca Türkiye'deki Irak elçisi ile görüşmesinden edindiği izlenimlere göre de Irak'ta da paktın imzalanması süresince İngiltere'nin etkisi olduğundan bahsetmektedir. Macar elçisi, Türkiye'nin paktın meydana getirme nedeninin Güneybatı Asya'da barışın garanti altına alınmasını istemesi olarak aktarmaktadır. Macar elçisi ayrıca konu hakkında Aras ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Aras yapmış olduğu açıklamada, imzalanmayı bekleyen anlaşmanın sonuçlarından birinin, büyük güçlerden birinin söz konusu anlaşmaya imza atan devletlerden birindeki tekelci pozisyonunun ortadan kaldırılması olduğunu söylemiştir. Aras, burada Irak'taki İngiliz etkisinden bahsetmektedir. Aras ekleyerek, pakta ilgili olarak her nasılsa Irak'ın İngiltere'nin etkisi ile pakta katılacağı belliyse İran'ın da Sovyet etkisi ile pakta yer alacağını belirtmiştir. Aras, bu söz konusu iki büyük gücün de önemli bir çıkarının Güneybatı Asya'daki devletlerin güvenliklerinin sağlanması olduğunu belirtmiştir. Türkiye, o dönemde her defasında belirttiği üzere pakt vesilesi ile barıştan yana olduğunu bir kez daha göstermiştir.

Macar elçisi, Türkiye'nin etrafındaki pek çok meseleye dâhil olmak istediğini ve barışın korunması politikası ile de kendi çıkarlarını doğru şekilde koruma altına almak istediğini ve Sovyetler ile de bu konuda ortak bir paydada buluştuklarını söylemektedir.³¹

Macar elçisine göre Türk hükûmeti, Orta Doğu'daki komşuları ve diğer devletler ile iyi ilişkiler kurmaya büyük özen göstermektedir. Özellikle 1930'lu yıllarda bu devletlerin diplomatları Ankara'ya ziyaretlerde bulunmuşlar ve bu ziyaretlere Türk hükûmeti tarafından büyük önem verilmiştir. Macar elçisi 1936 yılı itibarı ile Irak ve Afgan diplomatların Türkiye'yi ziyaret ettiklerine değinirken, bu ziyaretlerde üzerinde durulan konunun öncelikle 1935 yılında paraf edilen Türk-İran-Irak arasındaki ve sonra Afganistan'ın da katıldığı paktın son halinin verilmesi olduğuna dikkat çekmektedir. Macar elçisine göre Irak ve İran arasındaki sınır meselesi bu paktın imzalanmasını geciktirmekte ve hatta engellemektedir, ancak yapılan müzakereler sonucunda anlaşmanın 1937 yılının Mart ayında Tahran'da imzalanacağını belirtmiştir. Macar elçisi 1936 yılının Kasım ayında kalabalık bir Türk delegasyonunun Türk-İran ticaret-yerleşme ve gümrük anlaşmalarını yapmak üzere Tahran'a gittiğini bildirmiştir.³²

1937 yılının başlarında Moskova'dan Macaristan Dışişleri Bakanlığı'na Sadabat Paktı hakkında önemli bir rapor gönderilmiştir. Raporunda, son dönemde Türk-İran-Irak-Afgan paktının Moskova'da büyük merak uyandırdığı aktarılmaktadır. Moskova'da görev yapan Macar elçisi, Moskova'da görev yapan Afgan ve İranlı büyükelçiler ile gerçekleştirdiği görüşmelerden sonra edindiği izlenimlere göre, paktın Mart ayında Müslümanların yeni yılına denk gelecek bir dönemde Aras'ın İran'a yapacağı bir ziyaret vesilesiyle imzalanacağını belirtmektedir. Ayrıca İran-Afgan sınır meselesinin de paktın imzalanmasından sonra Aras'ın arabuluculuğu ile çözümlenmesinin beklendiği de aktarılmıştır. Macar elçisine göre, paktın ortaya çıkması 1934 yılında Moskova'da meydana gelmiştir. Çünkü Macar elçiye göre Sovyetler, İngiltere'nin Orta Doğu ve Asya'nın belirli bölgelerindeki etkisini dengelemek ve Ön Asya'da İngilizlerin hareket alanını daraltarak kontrol etmek istemektedir ve bunu Türkiye liderliğinde 4 ülkeden oluşan bir blok aracılığıyla gerçekleştirebilecektir. Macar elçiye göre ise şimdi durumlar Türkiye'deki Macar elçisinin de raporlarında belirttiği üzere değişmiştir. Ona göre Atatürk yönünü İngiltere'ye çevirdiğinden beri, Moskova'nın Türkiye'ye karşı duyduğu güven azalmış ve bu şüpheler nedeniyle Moskova'da Türkiye'nin İngiltere ile böyle bir

31 MOL, K 63, 292. bağ, 32/2 başlık, 13 Kasım 1935 tarihli ve 119-pol sayılı rapor.

32 MOL, K 63, 292. bağ, 32/1 başlık, 29 Ocak 1937 tarihli ve 10-pol sayılı yıllık rapor.

ittifak içerisine girebileceği ve Türkiye'nin Sovyetler yerine İngiltere'nin tarafında olabileceği aktarılmıştır. Macar elçisine göre şimdi Moskova'da, İngiltere'nin bu paktı engellemeye çalışıp çalışmadığı merak edilmekte ve Moskova böyle bir paktın ortaya çıkmasını kendi çıkarlarına ters gelmesi durumunda engellemek isteyebilecektir. Macar elçisi, Moskova'da görev yapan İran büyükelçisine göre Sovyetlerin İran hükûmetine karşı böyle bir adım attığı ve İran hükûmetine böyle bir paktta Sovyet isteklerine karşı uygun bir adım atıp atmayacaklarının sorulduğunu söylediğini aktarmaktadır. Fakat İranlı büyükelçinin bu konuda Sovyetlere ne cevap verdiği hususunda bir açıklama yapmadığı da belirtmektedir.³³

Türkiye'nin böyle bir pakt ile özellikle güvenlik çıkarlarının olabileceğini söyleyen Macar elçisi, aynı zamanda İngiltere'nin olası bir savaş durumunda Irak'ı bir baz istasyonu gibi kullanarak Türkiye'yi ve Sovyetleri zor durumda bırakmasının da engellenebileceğini söylemiş, fakat bu düşüncenin çok da doğru olmadığını da eklemiştir. Macar elçisine göre Irak, pakta katılmasında İngiltere'nin herhangi bir katkısından bağımsız olduğunu söylerken İngiltere'nin etkisini inkâr da etmemiştir. Ancak İngiltere, bu oluşumda Türkiye'nin dışında, Hicaz ve Yemen gibi ülkelerin de pakta katılımı ile Sovyet etkisini dengelemek isteyebilirdi. Macar elçisi edindiği duyumlara göre anlaşmanın bu şekilde genişletilmesi ile İngiltere'nin etkisi artabilirdi veya İngiltere en azından pakta üye devletleri daha güçlü denetleyebilirdi.³⁴

Nihayetinde Sadabat Paktı, Türkiye-İran-Irak ve Afganistan arasında 4 ülkenin Dışişleri Bakanları tarafından 8 Temmuz 1937 yılında imzalanmıştır. Bu anlaşmanın imzalanmasında Aras'ın Tahran'a ve Bağdat'a yaptığı ziyaretin büyük katkısı olmuştur. Macar elçisine göre Aras'ın İran-Irak arasındaki sınır anlaşmazlıklarının çözümünde arabuluculuk yapması paktın imzalanmasının önünü açmıştır. Macar elçisi, Aras'ın Tahran'a gitmesinden birkaç gün sonra Irak Dışişleri Bakanının Tahran'a davet edildiği belirtmektedir. Macar elçisi, Irak Dışişleri Bakanının Tahran'a gelmesinden önceki bu kısa zamanda Aras'ın, İran hükûmeti ile İran-Irak sınır anlaşmazlıklarının çözümü konusunda görüşmeler gerçekleştirdiği ve sonrasında ise bu sorunun çözümü kavuşarak Sadabat Paktı'nın imzalanmasının önündeki en büyük engelin kalktığını söylemektedir.³⁵

Macar elçileri, Türkiye'nin paktın ortaya çıkmasında büyük çaba sarf ettiğinin üzerinde önemle durmuşlardır. Macar elçisine göre, Türkiye böyle bir paktın

33 MOL, K 63, 292. bağ. 32/2 başlık, 7 Şubat 1937 tarihli ve 20-pol sayılı rapor.

34 MOL, K 63, 292. bağ. 32/2 başlık, 12 Ocak 1936 tarihli ve 8-pol sayılı rapor.

35 MOL, K 63, 292. bağ. 32/2 başlık, 10 Temmuz 1937 tarihli ve 77-pol sayılı rapor.

hayata geçmesi için birkaç yıldır büyük uğraş vermiştir ve Irak ile İran arasındaki sınır anlaşmazlıkları nedeniyle böyle bir paktın hayata geçirilmesi zaman almıştır. Fakat Aras, Bağdat ve Tahran ziyaretlerinde iki ülke arasındaki sınır anlaşmazlıkları meselesini çözüme kavuşturmak için büyük uğraş vermiş ve Aras'ın çabaları sonucunda nihayetinde Irak ile İran aralarında bir anlaşma imzalayarak iki ülke arasındaki sorun ortadan kalkmıştır. Bu da paktın imzalanmasının önündeki engelleri de ortadan kaldırmıştır. Macar elçisine göre paktın imzalanması, sadece prestij açısından değil ayrıca güvenlik açısından da Türkiye için önemli bir anlaşmadır. Çünkü böyle bir anlaşma ile güvenlik bölgesi Belgrad'tan Kabil'e ve Bağdat'a kadar uzanmış ve hatta Irak ve Hicaz ve de Yemen arasındaki karşılıklı yardım ittifakı ile de Hint Denizi'ne kadar uzatabilmiştir.³⁶

Türkiye-İran ilişkileri Sadabat Pakti'ndan ayrı olarak olumlu bir gelişme içerisindeydi. Türkiye-Irak ilişkileri de olumlu bir gelişme göstermiştir. Irak, Hatay Sancağı meselesinde Türkiye'ye arabuluculuk yapmayı teklif etmiştir. Macar elçiye göre, 1937 yılının Nisan ayında Irak Dışişleri Bakanının Ankara ziyareti, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile Arap devletleri arasındaki dostluğa vurgu yapması bakımından önem taşımaktadır. Bu dönemde ayrıca 1926 yılında Türk-İngiliz-Irak arasındaki sınır anlaşması uzatılmıştır. Macar elçiye göre Türkiye 1937 yılı itibarı ile Mısır'la, Ürdün'le ve Suriye ile iyi ilişkiler kurmak niyetinde olduğunu göstermiştir. 1937 yılının Aralık ayında Suriye Başbakanı Cemil Mardam'ın Ankara'yı ziyaret etmesi, Hatay meselesinin çözümü konusunda büyük bir adım olarak görülmüştür. Macar elçisine göre Türkiye, Orta Doğu'daki popülerliğini arttırmak için Ürdün Emiri Abdullah'ı Ankara'ya davet ederek kendisini büyük bir merasim eşliğinde kabul etmiştir. Mısır'la da 1937 yılının Nisan ayında bir dostluk anlaşması yapıldığı ve diplomatların karşılıklı ziyaretler yaparak dostluk ortamının güçlendirilmesinin amaçlandığını belirtmiştir.³⁷

Bu arada Türkiye ile Mısır ilişkilerinin gelişmeye başladığı bir dönemde, Kahire'deki Macar elçisinden Macar Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen raporda, 1938 yılında Mısır gazetelerinde, Mısır'ın Sadabat Pakti'na katılacağı haberlerinin çıktığı belirtilmiştir. Bunun üzerine Macar elçisi, Mısır Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşler Daire Başkanı ile görüştüğünü bu haberleri sorduğunu aktarmıştır. Macar elçisi, görüşmede kendisine bu haberlerle Dışişlerinin ilgilenmediği ve Sadabat

36 MOL, K 63, 292. bağ, 32/1 başlık, 1938 yılının Şubat ayına ait 31-pol sayılı yıllık rapor.

37 MOL, 1938 yılının Şubat ayına ait 31-pol sayılı a.g.r.

Paktı'nın 4 Yakın Doğu ülkesini ilgilendirdiği yanıtını aldığını belirtmiştir. Macar elçisi, böyle bir soruyu sormaktaki merakının Mısır'ın bu pakta katılma söylentilerinin Mısır'ın genel doğu politikasıyla bağdaştıramadığı için olduğunu belirtmiştir.³⁸

Macarların ilgili duydukları diğer bir konu da Türk-Fransız ilişkileri ve Türkiye'nin Suriye politikası olmuştur. Macar elçisine göre Türkiye-Fransa arasındaki meseleler, Türkiye'nin Suriye politikasına ve Türkiye'nin Orta Doğu politikasına önemli ölçüde etki etmektedir. Fransız elçisi Kont Chambrun yaklaşık 4 yıldır devam eden Türkiye'deki büyükelçiliği döneminde Türkiye-Fransa arasındaki sınır anlaşmazlığını çözmek için büyük çaba sarf etmiştir. Fransız elçisi her defasında hükümetini bilgilendirerek Türkiye ile kurulabilecek dostluk bağlarının sınır anlaşmazlığı ve iki ülke arasındaki sorunların çözümü için önemli bir adım olacağını ifade etmiştir. Bu gelişmelerin yanında Cenevre'deki toplantılarda Türk Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü Aras'ın Fransa'nın Dışişleri Bakanı Herriot ile doğrudan görüşme fırsatı olduğu da aktarılmıştır. Macar elçisi ayrıca, Türkiye ve Fransa arasında 1932 yılında İstanbul'da gerçekleşen görüşmelerin olumlu sonuçlandığını ve iki ülke arasındaki ilişkilerin düzelmesine katkı sağladığını yazmaktadır. Buradaki görüşmelerde, Türk-Fransız ilişkileri ve Suriye meselesi müzakere edilmiştir. Macar elçisine göre, Türkiye bu meselelerin çözüme kavuşmasına çok isteklidir ve Fransa'nın da olumlu adımları ilişkilerin bir bakıma karşılıklı olarak iyileşmesine neden olmuştur. İstanbul'daki görüşmelerde Suriye'deki taşınmaz mallar meselesi ve Bağdat demiryolları üzerine bir anlaşmaya varılmış ve imza ise Aras'ın yurt dışı temasları sonrasında yurda dönmesi sonrasında yapılması kararlaştırılmıştır. Bu anlaşma 27 Ekim 1932 de Fransız Büyükelçisi Chambrun ve Tefvik Rüştü Aras arasında imzalanmıştır.³⁹

İtalyanların özellikle Akdeniz'deki yayılcı politikası Türk-İtalyan ilişkilerinin gerginleşmesine yol açmıştı. Macar elçisine göre Türkiye, 1934 yılı itibari ile İtalya'dan uzaklaşmaya başlarken Fransa'ya ve Fransa'nın dostları olan devletlere yakınlaşmaya başlamıştır ve Fransa Türkiye ile böyle bir dostluk için adımlar atmaktadır. Macarların gözünde bu dostluk ortamında Fransız diplomat Herriot'un 1934 yılındaki Türkiye ziyareti Fransız meclisinde bir Türk dostu grubun oluşmasına katkı sağlarken, TBMM'de de bir Fransız dostlu grubun oluşmasına neden olmuştur.⁴⁰

38 MOL, K 63, 292. bağ, 32/2 başlık, 15 Şubat 1938 tarihli ve 9-pol sayılı rapor.

39 MOL, K 63, 288. bağ, 32/1 başlık, 18 Kasım 1932 tarihli ve 2651-pol sayılı rapor.

40 MOL, K 63, 289. bağ, 32/1 başlık, 14 Ocak 1935 tarihli ve 2-pol sayılı yıllık rapor.

Nitekim Türkiye-Fransa arasındaki ilişkiler 1930'lu yılların sonlarına gelirken Hatay meselesi nedeniyle hayli sancılı geçmiştir. Bu süreçte Türkiye'nin bu meseleyi Milletler Cemiyeti'ne taşıması ve basın-yayın yoluyla uluslararası arenada etkili bir siyaset uygulaması Macarların dikkatinden kaçmamıştır.

1937 yılına ait raporda, Türkiye ile Fransa arasında imzalanan 1921 yılına ait anlaşma ve 1926 yılındaki Fransa mandasındaki Suriye ile Türkiye arasındaki tarafsızlık ve iyi komşuluk anlaşmalarının 1930'lu yılların sonuna gelirken bazı maddelerinin değiştirilmesi gerekliliğinin ortaya çıktığını ve bunu Anadolu Ajansı'nın sayfalarına taşıdığı belirtilmektedir. Macar elçiye göre, Anadolu Ajansı böyle bir propaganda ile eski anlaşmalarının maddelerinin değiştirilmesi hususunda kamuoyu oluşturmaya çalışmakta ve Türkiye özellikle Türkiye-Suriye sınırı ve Hatay meselesinde yeni adımlar atmak için oldukça istekli görünmektedir. Türkiye'nin bunun için bir yol ve yeni bir yöntem de aradığı vurgulanırken bu meselenin gün ve gün Türk basınında büyük bir heyecanla işlendiği de belirtilmektedir.⁴¹

Hatay meselesi, Cenevre'deki toplantılarda sınır anlaşmazlıklarının nasıl çözüme kavuşturulduğu hususunda Macarlar için örnek teşkil edebilirdi. Macarlar, Cenevre'de gerçekleşen Milletler Cemiyeti görüşmelerini bu nedenle yakından takip etmiştir. Hatay meselesi Macarların oldukça dikkatini çekmiştir. Bu görüşmelerde Aras'ın ve Türk tarafının büyük çabalarının olduğunu söyleyen Macar elçisi, Aras'ın Hatay'ın tam bağımsızlığına yönelik adımlar attığını belirtirken, Aras'ın bu konudaki politikasını öven cümlelere yer vermiştir. Macar elçisinin Hatay meselesi hakkındaki görüşleri de ilgi çekicidir. Macar elçisi, eğer meselede Türklerin kendi lehinde sonuçlanması konusunda inatçı olması durumunda Türkiye-Fransa arasında silahlı bir çatışmanın ortaya çıkma ihtimalinin olabileceğini söylemektedir. Böyle bir olumsuz sonuçta ayrıca son dönemde iyi ilişkiler içerisinde olan Türkiye ve İngiltere'nin de olumsuz etkilenebileceği ve hatta Türkiye-Sovyet Rusya ve Türkiye'nin diğer Balkan Paktı devletlerinden bazıları ile arasının açılmasına neden olabileceği de söylenmiştir.⁴²

Raporlarda, Türkiye'nin 1921 yılındaki Türk-Fransız anlaşması ile Fransa mandası olarak kabul ettiği Hatay'ın bağımsızlığı için özellikle 1936 yılının sonlarına doğru büyük bir çaba sarf ettiği önemle aktarılmaktadır. Türkiye'nin basın-yayın yoluyla büyük bir propaganda yaptığını söyleyen Macar elçisi, Türkiye'de kurulan

41 MOL, K 63, 292. bağ, 32/41 başlık, 23 Aralık 1937 tarihli ve 3922-pol sayılı rapor.

42 MOL, K 63, 292. bağ, 32/1 başlık, 8 Şubat 1937 tarihli ve 402-pol sayılı rapor.

örgütler ve Hatay'daki örgütler ile bu propagandasını başarı ile gerçekleştirdiğini yazmaktadır.⁴³

Nitekim Türkiye'nin Montrö Sözleşmesi ile Boğazlarda yeniden egemenlik kurması Macarlar tarafından revizyonist bir çerçevede değerlendirilmiştir. Macarlara göre, Türkler kabul etmeseler de yapmış olduğu anlaşmalar ve izlemiş oldukları siyaset ile revizyonistti. Aynı düşüncenin Türkiye'nin Hatay meselesinde takındığı tavırda da hâkim olduğu görülmektedir. Macarların gözünde Türkiye, revizyon politikasını revizyon esasında değil, güvenlik sloganıyla yapmış ve bu süre içerisinde birçok defa kendi anti-revizyon düşüncelerini ifade etmiştir.⁴⁴

Sonuç

Millî Mücadeleyi başarıya ulaştırdıktan sonra ulus bir devlet kuran Türkler, bağımsız bir devlet olarak ortaya çıktıktan sonra Orta Doğu'daki devletler ile iyi ilişkiler tesis etmeye özen göstermiştir. Türkiye'nin, I. Dünya Savaşı'ndan önce Osmanlı İmparatorluğu'na tabi olan Irak, Suriye gibi devletlere karşı izlediği barışçıl politika Macarların dikkatini çekmiştir. Macarlar özellikle, Türkiye'nin İran ve Suriye ile olan sınır meselelerine ilgi duymuşlardır. Örneğin Hatay meselesinde alınan kararlar ve konunun Milletler Cemiyeti'ndeki görüşülmesi Macarların revizyonist isteklerine örnek teşkil edebileceği için önemsenmiştir.

Diğer taraftan Macarlara göre Türkiye, Orta Doğu'daki siyaseti ile lider bir rol üstlenmek istemiş ve kendi güvenliğini garantiye almak için Sadabat Paktı'nın kurulmasında etkin rol oynamıştır. Türkiye ayrıca, aralarında sınır anlaşmazlığı bulunan İran ve Irak arasında arabuluculuk da yapmıştır. Macar Elçilik raporlarında Sadabat Paktı'nın ortaya çıkmasındaki diğer önemli güçlerin Orta Doğu'da kendi çıkarlarını korumak isteyen Sovyetler Birliği ve İngiltere'nin olduğu belirtilmiştir. Türkiye'deki Macar Elçiliği'nden gönderilen raporlara genel olarak bakıldığında Atatürk döneminde Türkiye, Orta Doğu'da akıllı bir siyaset izlemiş ve bunu doğru adımlarla ve barışçıl siyasetiyle gerçekleştirmiştir.

43 MOL, K 63, 292. bağ, 32/1 başlık, 29 Ocak 1937 tarihli ve 10-pol sayılı yıllık rapor; MOL, K 63, 292. bağ, 32/1 başlık, 11 Aralık 1937 tarihli ve 3727-pol sayılı rapor.

44 MOL, K 63, 292. bağ, 32/1 başlık, 29 Ocak 1937 tarihli ve 10-pol sayılı rapor.

Kaynaklar**Arşivler**

MOL (Magyar Országos Levéltár/Macar Millî Arşivi)

- K 63 (Siyasi İşler Fonu)

- K 64 (Siyasi İşler Gizli Yazışmalar Fonu)

Kitaplar ve Makaleler

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınları, İstanbul 2009.

Arı, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, C 1, MKM Yayınları, Bursa 2012.

Çolak, Melek, “Macaristan’da Revizyonizm ve Balkan Paketi Çerçevesinde Türkiye-Macaristan İlişkileri (1932-1938)” *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Yıl:4, S. 8, İstanbul 2005, s.1-14.

Erdal, İbrahim, “Atatürk Dönemi (1923-1938) Türk-İran İlişkileri ve Sadabat Paketi”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 34, Yaz 2012, s.77-88.

Karagülmez, Müjdat, *Atatürk Döneminde Türkiye’deki Macar Elçileri ve Türk-Macar Siyasi İlişkileri (1923-1938)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Muğla 2018.

Karagülmez, Müjdat, “Türk Dış Politikası Araştırmalarında Macar Arşiv Belgelerinin Yeri ve Önemi”, *Diplomasi ve Türk Dış Politikası Araştırmalarında Arşivlerin Rolü Uluslararası Sempozyumu*, Bildiriler, Nisan 2016, İstanbul, s.543-574.

Karpat, Kemal, *Türk Dış Politikası Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

Kontler, L., *A History of Hungary*. Budapest: Atlantis Publishing House, Budapest 2016.

Külügyi Közlöny, “Közlemények”, 2. szám, 1924, s. 2.

Lewis, Bernard, *Orta Doğu-Hristiyanlığın İlk Başlangıcından Günümüze Ortadoğu’nun İki Bin Yıllık Tarihi*, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2005.

Saral, Emre, *Türkiye-Macaristan İlişkileri (1920-1945)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2016.

Sar, Cem-Mehmet Gönlübol, *Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası (1919-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2013.

Türkmen, İlder, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Orta Doğu Politikası", *Orta Doğu'da Değişim ve Türkiye*, Bilgesam Yayınları, İstanbul 2014, s.1-17.

Yalçın, Semih, *Atatürk'ün Millî Dış Siyaseti*, Berikan Yayınevi, Ankara 2010.

Yılmaz, Türel, *Uluslararası Politikada Ortadoğu Birinci Dünya Savaşı'ndan 2000'e*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

Ekler

26
7

M

W. H. H.
3316/931

43/Pol.sz.
1931. Sztambul, 1931. június 30.

Tárgy: Iraki király ankarai látogatása.

As iraki külügyminiszter és a miniszterelnök múlt évi ankarai látogatása után az idén maga Fejssál és az iraki király Fejssál látogatja meg Mustafa Kemal pasát jövő hó 6-án és 7-én, utba ejtven Ankarát is europai körútján.

Es az ut egyszerre az érdeklődés homlokterébe helyezi az arab kérdést, mégpedig három viszonylatban. Ezek

- 1./ Az arab egység kérdése,
- 2./ Az angol-francia viszony kapcsolatban az arab kérdéssel,
- 3./ Törökország arabiai politikája.

I.

Törökországnak a világháborúba való beavatkozása után Anglia Hüssein Mehdi seriffel /Fejssál király apjával/ 1915-ben tárgyalásba bocsátkozott, hogy őt Törökországgal szemben árulásra és az entente oldalán való beavatkozásra bírja.

V. H. H.
V. H. H.

M. KIR. KÜLÜGYMINISZTERIUM
Politika Osztály
Érk. 13 31' *KH/3*

2826 sz. *V. dr. mol.*

Eklat

gróf KÁROLYI GYULA
m. kir. külügyminiszter urnak,

2826/931

Budapest.

329

Ek 1: MOL, K 63, 288. bağ, 32/1 başlık, Irak Kralı Faysal'ın Ankara ziyaretiyle ilgili 30 Haziran 1931 tarihli ve 43-pol sayılı rapor.

77/pol.
1937.

Ankara, 1937. évi július hó 10-én.

Tárgy: A keleti - saadabadi - paktum
alíírása.
3 drb. melléklet.

Az Afghanistan, Irak, Iran és Törökország közti
meg nem támadási szerződés, mely röviden keleti paktum
név alatt ismeretes, a négy állam külügyminiszterei fo-
lyó hó 8-án Teheránban aláírták.

Három héttel ezelőtt még az volt a helyzet /lásd:
73/pol.-1937.sz. jelentést/, hogy a paktum aláírására
Tevfik Rüstü Aras ur keleti útja alkalmával nem fog sor-
kerülni. Így nyilatkozott Ismet İnönü miniszterelnök a
Nagy Nemzetgyűlés előtt folyó évi június hó 14-én tar-
tott expozéjában s ugyanezt a kijelentést tette Aras ur
Bagdad felé utaztában Aleppóban adott sajtónyilatkoza-
tában is.

Itteni diplomáciai körök a paktum aláírásának
halogatását Szovjetország befolyására vélték visz-
szavezetni, holott annak főoka, miként az események mu-
tatják, az Iran és Irak közti vitás határkérdés és a
Chatel-Arab folyóra vonatkozólag köztük fennálló ellen-
tét rendezetlensége volt.

Mint hogy Aras ur keleti útjának megkezdése idő-
. /.

Nagyméltóságu
Kányai Kánia Kálmán
m.kir. külügyminister urnak,
Budapest.

2304 sz. 3. drb. melléklet
475/1937
32/2

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR
N. 12220

2167/pol
1937

KIVEZETTES
nr. 30. 1937

Előirat

Ek 2: MOL, K 63, 292. bağ, 32/2 başlık, Sadabat Paktı'nın imzalanmasıyla ilgili
10 Temmuz 1937 tarihli ve 77-pol sayılı rapor.

MACARAI KÜLÖMBÖGÖS KÖVETSÉG

Ankara, 1937. évi január hó 29-én.

10/pol.1937.

Tárgy: 1936. évi politikai Összefoglaló Jelentés.

Hiv.szám: 3940/pol.1936.

1 melléklet /4 példányban/

ME
H. V. I. 3. 4. 14. 2. H. V. I.

Van szerencsém az 1936 évi politikai Összefoglaló jelentést csatoltan tisztelettel felterjeszteni.

Károlyi
m. kir. követ.

OROSZÁGOS LEVÉLTÁR
A. 10. 10. 10.

Magyar Kir. Külügyminisztérium
Külső Helyettesi Osztály
Ere 19 32/1/7
380 1937
32/1

Osztály
Kánya Kálmán
m. kir. külügyminiszter urnak,
380/1937 Budapest.

Ek 3: MOL, K 63, 292. bağ, 32/1 başlık, 29 Ocak 1937 tarihli ve 10-pol sayılı yıllık rapor